

tičkih pitanja, a da ne spominjemo dublje ideale o narodu kao krajnjem suverenu.

Prema procjenama Mreže za poreznu pravdu (Tax Justice Network), bogati pojedinci držali su u 2005. oko 11,5 bilijuna dolara offshore novca. Shaxson stavlja tu brojku u širi kontekst: „Procijenjeni iznos od 250 milijardi dolara poreza izgubljenih samo na prihodu što ga novac ostvaruje svake godine dva do tri puta je veći od čitavog proračuna izdvojenog za globalnu pomoć namijenjenu za suzbijanje siromaštva u zemljama u razvoju. No to tek predstavlja porez izgubljen na novcu što ga bogati pojedinci drže offshore. Dodajmo svemu tome lažno prikazivanje cijena u korporativnom trgovanju i počinjemo dobivati predodžbu o razmjerima protuza-

konitih prekograničnih financijskih tokova“ (str. 27). Offshore sustav izrazito je rasipan i skup za gospodarstvo i društvo; on je silna prepreka transparentnosti i odgovornosti u domaćem i međunarodnom ekonomskom i političkom životu. Velika većina kako akademskih društvenih proučavanja tako i glavnih političkih rasprava, kao u nekom kazalištu sjena, često je zaokupljena društvenim artefaktima od sekundarnog značenja, zanemarujući materijalni temelj na kojem u krajnjoj liniji počiva čitava ekonomsko-politička hegemonija. Ova je knjiga strastveno angažirani pokušaj započinjanja jednog dijaloga od ključne važnosti.

Mladen Jakopović

Milena Karapetrović, *Ona ima ime (o filozofiji i feminizmu)*, Art print, Banja Luka, 2007.

U izdanju Art printa iz Banja Luke štampana je knjiga Milene Karapetrović *Ona ima ime (o filozofiji i feminizmu)*. Knjiga je pred čitalačkom publikom još od 2007. godine, ali crnogorska javnost, naročito onaj njen dio koji se zanima za oblasti roda, rodnog identiteta i feminizma, na žalost nije bio u prilici da se upozna sa navedenim štitvom.

Knjiga je podijeljena na pet djelova u okviru kojih, kako i sama autorka navodi u naslovu za prvo poglavlje čitaocce vodi u potragu za izgubljenim vremenom u kojem su filozofkinje i naučnice iz drugih humanističkih nauka djelovale „u ilegali“, bile nevidljive i pozicionirane na margine nauke i naučnog razvoja.

Autorka ističe da se na svim nivoima formalnog sistema obrazovanja u najvećem broju slučajeva još uvijek prate udžbenici i literatura u kojima se zanemaruje doprinos žene nauci, naročito društvenim naukama. Najčešće je po mišljenju M. Karapetrović riječ o potpunom ignorisanju ženskih imena i njihovog rada. Pret-

hodno prihvaćene predrasude o ženama kao inferiornim bićima po pravilu su uticale i na formiranje naučnih „istina“ i sistema, od filozofskih i teoloških do medicinskih, bioloških, pravnih i naročito društvenih. Sredinom 20. vijeka sa razvojem feminizma i teorije roda, sa zvaničnim uključivanjem studija roda/ženskih studija u kurikulum univerziteta javlja se i potreba da se istorija nauke, naročito društvenih nauka, prije svega sociologije sagleda i preispita u ženskom ključu i da se naučnoj javnosti ponude ona ženska imena koja se rijetko ili nikako ne pominju, a koja su ostavila trag u razvoju filozofsko političke i sociološke misli.

Onima koji su na uvid imali udžbenike filozofije i sociologije u poglavljima koja tretiraju početke filozofske i sociološke misli, proces recepcije je uvijek počinjao sa prvim mudracima: Talesom, Anaksimonom, Anaksimandrom, Heraklitom, Protogorom. Ni u jednom udžbeniku nećemo naći imena: Teano, Aspasijsa, Diotima, Hipatija Aleksandrijska. Misaona

aktivnost ovih žena je izricana u fragmentima, ali ono što je naročito interesantno jeste da su se ove žene filozofkinje vezale za muškarce filozofe „jer one same ne progovaraju“. Aspasija (oko 470. do 400. g. p.n.e.) i Diotima (oko 400. g. p.n.e.) se pojavljuju u Platonovim dijalozima, tako da o njima i njihovim razmišljanjima govori Sokrat. On u Platonovom dijalogu *Meneksen* prepričava Aspasijino razmišljanje o sjećanju i poštovanju žrtava ratnih junaka. Dok se Diotima pominje u dijalogu *Gozba (Simpozion ili O ljubavi)*. Tako da već na samom početku razvoja filozofske misli nailazimo na proces konstruisanja obrasca koji će vjekovima definisati ponašanje, mjesto i ulogu žene u društvu, naročito njenu ulogu kada je u pitanju sticanje znanja i bavljenja naučnim radom. Iako je demokratija antičke Grčke i danas uzor za demokratsko upravljanje društvom, u polisima u procesu donošenja političkih odluka učestvuju slobodni građani, a po Aristotelu to nijesu bili robovi, stranci i žene. Platon je filozof koji je u okviru strukture idealne države vidio žene kao ravnopravne sa muškarcima, ali ono što je još značajnije jeste što je ostavio pisani trag o postojanju mudrih žena tog perioda, ističe M. Karapetrović.

Većina teoretičara koji su se bavili procesom recepcije filozofske, političke i socijalne misli „spomenuće ženska imena samo tako da ih povezuju sa značajnim muškarcima. Na taj način njihov rad i djelovanje biće diskreditovano. Po patrijarhalnom obrascu pisanja, kad se iznose biografski podaci o muškarcima, svako spominjanje žene u tom kontekstu služi tek kao još jedan dokaz njegovih sposobnosti i usputnih uspjeha. A kada je riječ o njoj, to će, naprotiv, biti žig i sramota ako se radi o nekim ranijim vremenima. U savremeno doba, to će biti pokazano u jednoj blažoj varijanti – znaće se za naslove njenih radova i ono čime se bavila, ali će ona uvijek biti u njegovoj sjeni“ (Karapetrović, 2007: 22). Istorija razvoja naučne misli poznaje veliki broj takvih

žena, počevši od Eloize (1101–164) čije se ime uvijek veže za Pjera Abelara do Mileve Marić i Alberta Anštajna. Eloiza je zajedno sa Abelarom začetnica kritike unutrašnje organizacije rimokatoličke crkve kao institucije i načina života crkvenih velikodostojnika koji su se po njihovom mišljenju udaljili od ideja ranog hrišćanstva i koji se sve više prepuštaju licemjerstvu i nemoralu (P. Abelar *Istorija nevolja*). Žena koja svakako zavređuje da ima svoje mjesto u okviru istorije političke i socijalne misli srednjeg vijeka jeste Kristina de Pizan (1365–1430) autorka utopijskog spisa koji je nastao skoro 100 godina prije Morove *Utopije* ili Kampanelinog *Grada Sunca*. Njen utopijski spis *Grad žena* se ne pominje ikako se po svom sadržaju i pitanjima koje unutar sebe pokreće, kao i rješenjima koje nudi može definisati kao djelo renesansnog doba. U 16. i 17. vijeku imamo čitav niz žena čija se filozofska i socijalna misao oblikovala pod uticajem: Bekona, Hobsa, Loka, Hjuma ili racionalista: Dekarta, Spinoze, Lajbnica. To su: Meri Le Žan de Gurne (1565–1645) koja fokus svoje kritike društva stavlja upravo na momenat uskraćivanja prava ženama na obrazovanje i privatnu svojinu koji se temelji na stereotipu da su žene prirodno inferiorne (u fizičkom i intelektualnom smislu) u odnosu na muškarce. Tu je i Margaret Kavendiš (1623–1674) koja je bila jedna od rijetkih žena svog vremena koja je pisala i objavljivala pod svojim punim imenom i prezimenom. Ovdje naročito treba istaći Meri Astel (1666–1731) koja je kao empirista tvrdila da su i muškarci i žene jednako obdareni razumom. Sa Olimp de Guž (1748–1793) i Meri Vulstonkraft (1759–1797) nastupa period kada pojedinačni ženski glasovi počinju da se udružuju u pokret. O. De Guž je na *Deklaraciju o pravima čovjeka i građanina* iz 1789. godine odgovorila *Deklaracijom o pravima žena i građanki*.

Sredinom 20. vijeka, tačnije 1949. godine pojavljuje se djelo *Drugi pol* koje se

smatra biblijom feminizma autorke, filozofkinje, književnice, angažovane intelektualke Simon de Bovoar (1908–1986). Čitanje ovog djela izazvalo i niz negativnih i pozitivnih reakcija kako od strane muškaraca, tako i od strane žena. „Osnovni stav koji Simon de Bovoar stalno ističe jeste, da je žena drugačija od muškarca, ali da se sve njene uloge u prošlosti uglavnom temelje na društvenom i kulturnom okviru koji joj ne dozvoljava da se ostvari kao slobodno biće. Nije priroda ta koja ženu čini podređenom, već društvo koji su sami ljudi (muškarci) stvorili“ (Karapetrović, 2007: 38).

U istoriji razvoja filozofske i socijalne misli postoji još značajan broj žena o kojima piše M. Karapetrović u svojoj knjizi *Ona ima ime*. Tu su svoje mjesto između ostalih našle: Herijeta Tejlor Mil, Ajn Rend, Ajris Merdok, Žana Herš, Suzana Zontag. One su, formirajući svoje filozofske stavove ili svoju misao o društvu neminovno doticale i problematiku roda i skoro bile jednoglasne u jednom stavu – o značaju obrazovanja odnosno intelektualnog usavršavanja za žene. Karapetrović navodi i nekoliko značajnih imena naučnica iz oblasti humanističkih nauka sa ovih naših prostora koje su dugo bile nevidljive, a čija djelatnost i intelektualna angažovanost još uvijek nije u potpunosti sagledana. Neke od njih su Anica Savić-Rebac (1893–1953), Ksenija Atanasijević (1894–1981), Zagorka Mičić (1903–1982), Blaženka Despot (1930–2001).

Pored iscrpne recepcije filozofske misli od antičkog perioda do filozofije 20. vijeka iz nesvakidašnje, netradicionalne i

nekonvencionalne perspektive, autorka daje i pregled nastanka feminizma, presjek feminističkih struja i upliv feminističkog diskursa u oblasti humanističkih nauka posebno naglašavajući, u skladu sa svojom profesionalnom orijentacijom, odnos filozofije i feminizma. Autorka čitalačkoj publici na uvid nudi i bogatu bibliografsku građu i to ne samo iz oblasti filozofije i feminizma, već i sa područja sociologije, političke ekonomije, politologije, istorije. Za one koji se interesuju za praktičnu, zakonsku primjenu principa rodne jednakosti autorka daje prikaz relevantnih deklaracija, zakona i strategija koje na formalno pravnom nivou definišu princip rodne jednakosti u realnoj društvenoj praksi.

I na kraju, nikako manje značajni jesu izvorni tekstovi filozofkinja, sociološkinja, istoričarki, feministkinja (K. De Pizan, H. Tejlor Mil, S. de Bovoar, A. Savić-Rebac, S. Vejl, H. Arent, Ž. Herš, K. Pejtmén, D. Kornel, Dž. Batler) kojima autorka čitaocima pokazuje i dokazuje postojanje potrebe da se na društvo i društvene fenomene uz dosadašnji dominantni – muški princip, kao ravnopravan uvede i ženski pogled na razvoj ukupne naučne misli.

Sve navedeno na najbolji način preporučuje na čitanje i dublju analizu ovu knjigu i to ne samo studentima i stručnjacima koji se bave ovom problematikom nego i široj javnosti u smislu otvaranja i prepoznavanja jedne, do sada skoro nepoznate, (ženske) perspektive gledanja na svijet koji nas okružuje.

Mirjana Popović